

of revealing the role of scientific knowledge. The motivational aspect of attracting pupils to education is considered through the authority and pedagogical activity of teachers. Educational activity of the brotherhood schools presented as a result of the interaction of science and clergy. Brotherhood schools were considered as the leading educational and research center of the Ukrainian people with their own library collections and printing houses, in order to carry out not only educational but also educational activities. Although in the eighteenth-century the number of Brotherhood schools began to decrease, they implemented their invaluable historical role in the education of the Ukrainian nation and became a catalyst for the formation of a new scientific elite of the eighteenth and nineteenth centuries.

Key words: scientific education, brotherhood schools, education, science, educational discipline.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018

Л. М. Баліка

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОГЛЯДІВ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ ЩОДО РОЛІ КНИГИ ТА ЧИТАННЯ У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті акцентовано увагу на тому, що в Україні існує криза читання. Актуалізовано погляди відомих українських педагогів на роль книги та читання у вихованні особистості дитини. Зазначено, що більшість педагогів (К. Ушинський, Х. Алчевська, С. Русова, Б. Грінченко, А. Макаренко, В. Сухомлинський) звертали увагу як на пізнавальні, так і на виховні можливості книжки, вважали, що книга для дитини – не тільки розвиток мовлення, пам'яті, уяви, уваги тощо, але й розширення знань про навколишній світ, діяльність у ньому людей.

Ключові слова: книга, читання, видатні українські педагоги, виховання особистості.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні існує криза дитячого читання. Учні не читають та не цінують книгу як одиницю передачі інформації. Тому проблема подолання втрати інтересу до читання є актуальною у педагогічній науці. Важливо, що кризу читання в Україні визнано на державному рівні, і для її подолання урядом схвалено низку концепцій, як-от: «Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх закладів України» (2006), «Концепція Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 року» (2009) [6], «Концепція державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року» (2016) [5]. Наскрізною метою реалізації вказаних концепцій визначено

відродження соціального значення книги та читання як процесу культурного, духовного, професійного й інтелектуального збагачення людини, що уможливить підвищення рівня конкурентоспроможності України як європейської держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що дослідження проблеми інтересу до читання було вектором наукових пошуків В. Горецького, С. Литвиненко, С. Міхалкова, А. Чалишевої, аспекти проблеми формування учнів-читачів досліджували І. Гудзик, Н. Лапшина, В. Мартиненко, В. Науменко, М. Наумчук, О. Савченко, Н. Скрипченко, Г. Ткачук, О. Кушнір та ін. [7; 13].

Водночас набуває особливої актуальності вивчення поглядів видатних педагогів на роль книги та читання в розвитку дітей.

Метою статті є виокремлення в працях видатних українських педагогів думок про шкільну бібліотеку, виховання у дітей прагнення до самостійного, свідомого читання.

Виклад основного матеріалу. Зниження інтересу до читання учнів – тенденція не лише останніх років. Ця проблема хвилювала педагогів практично усіх часів. Тому важливою для нашого дослідження є думка видатного педагога К. Ушинського, який стверджував, що книга для дитини – основа розумового розвитку, підкреслював необхідність виховання у неї з раннього дитинства умінь і навичок самостійного свідомого читання. Особливого значення педагог надавав виробленню в учнів потреби здобувати нові знання як необхідного атрибута особистості дитини вже у перші роки його навчання. Так, Костянтин Дмитрович писав: «Треба постійно пам'ятати, що треба передавати учневі не тільки ті чи інші знання, але й розвивати в ньому бажання самостійно, без учителя набувати нові знання. Ця здатність ...повинна залишитись в учня і тоді, коли вчитель його залишить» [16].

Важливу роль у розвитку педагогічної думки та шкільництва у другій половині XIX ст. в Україні відіграла Алчевська Христина Данилівна – учителька, організаторка недільних шкіл, відома діячка народної освіти, письменниця, яка зробила вагомий внесок у вирішення проблеми читання. Надзвичайно важливим аспектом її діяльності як педагога було вивчення читацьких інтересів та запитів. Вона неабияку увагу приділяла позакласній роботі, насамперед позакласному читанню, розробила метод вивчення читацьких інтересів. Нею при школі було створено бібліотеку й розроблено спеціальні правила користування нею [1]. Х. Алчевська очолила авторський колектив з укладання тритомного критико-бібліографічного покажчика літератури «Что читать народу?» (1884–1906), котрий 17 разів перевидавався. Свої педагогічні погляди і досвід просвітителька виклала у книгах: «Книга дорослих», «Передумане і пережите», «Програма з усіх предметів для дорослих і малолітніх учнів», «Посібник для дорослих», «Півроку з життя недільної школи» та ін.

Христина Алчевська пропагувала ідею всезагального народного навчання рідною мовою, розробила методику проведення літературних бесід із учнями, широко використовувала педагогічну спадщину К. Ушинського [4].

Відомий український педагог Софія Федорівна Русова серед засобів освіти також особливої ваги надавала книзі. Вона наголошувала на великому освітньому, науковому, етичному, виховному значенні книжки. На думку педагога, використання книги в процесі навчання дітей молодшого шкільного віку сприяло не тільки розвитку мовлення, пам'яті, уваги, уваги тощо, а й відіграло провідну роль у розширенні знань про навколишній світ, діяльність у ньому людей, морально-етичному вихованні. Читання необхідно правильно організувати, наголошувала вчена, «щоб воно не було пасивною, але цілком активною працею, яка викликає в душі учнів чимало самостійних думок, спостережень і порівнянь» [11].

Ефективними методами розвитку мовлення дитини, на думку С. Русової, є читання оповідань, казок, драматизація та інсценізація художніх творів. «Обов'язок садівниці (виховательки – Л.Б.), – писала вчена, – в тому, щоб вибирати такі твори, які б найкраще впливали на високі почуття дітей і були б такими простими у своїй красі, щоб викликати творчу активність у виявленні свого настрою» [10, с. 113]. Тому вона висувала певні вимоги до мовлення педагога: мова має бути змістовною, нести дітям якусь інформацію, словник має бути багатим, насиченим синонімами, антонімами, словосполученнями, образними літературними і народними висловами [12], «... голос – виразний, ясний, гнучкий, що передавав би найменші різноманітні відтінки почуття» [9, с.153].

Педагог особливого значення надавала мові казки: «Мова казки мусить бути чиста народня; це коштовна мова, якої не дасть ніяка друга книжка» [8, с. 205].

У контексті проблеми читання доцільно актуалізувати погляди Бориса Грінченка. Педагог відстоював право на заснування народних шкіл і бібліотек. Борис Дмитрович важливу роль надавав тому, що саме читає дитина, вбачав велику шкоду від читання поганих книжок та журналів. Він був переконаний, що вміло організована робота з книгою є найголовнішою запорукою формування дитячих уподобань, а головне завдання книги – систематично впливати на душу дитини, виховувати її на ідеях добра, правди і гуманізму, формувати міцні моральні переконання [2].

Антон Семенович Макаренко був надзвичайно освіченою людиною. Книга супроводжувала його з дитинства. Він завжди пам'ятав про велику виховну роль дитячого читання, тому з перших днів існування колонії ім. М. Горького турбувався про створення та комплектування шкільної бібліотеки. Педагог радив читати дітям «такі казки, які продовжують енергію впевненості у своїх силах, оптимістичний погляд на життя, надію

на перемогу». Він також стверджував, що «картини сумні, що говорять про жахливі форми насилья та експлуатації, можуть бути показані лише дітям старшого віку» [3, с.21].

Відомий український педагог Василь Олександрович Сухомлинський вбачав «виховне завдання виняткової важливості в тому, щоб читання стало найдужчою, нездоланною, духовною пристрастю дитини, щоб у книзі людина на все життя знайшла привабливе й розкішне спілкування з думкою, красою, величчю людського духу, невичерпним джерелом знань» [14]. Педагог вважав книгу одним із головних засобів виховання: «Однією з істин моєї педагогічної віри – є безмежна віра у виховну силу книжки. Школа – це насамперед книжка. Виховання – насамперед слово, книжка і живі людські відносини ... Книжка – це могутнє знаряддя, без неї я був би німим або недорікуватим; я не міг би сказати юному серцю і сотої частини того, що йому треба сказати і що я говорю. Розумна, натхненна книжка нерідко вирішує долю людини» [15, с. 74].

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз поглядів видатних українських педагогів на роль книги і читання у розвитку особистості дитини дав змогу стверджувати, що відомі просвітителі вважали книгу та читання неабияким скарбом для розвитку особистості дитини. Школа і вчитель виховують у дітей любов до книги, навчають учнів читати книгу, користуватися нею. Книга дає не тільки знання, а й сприяє вихованню повноцінної, всебічно розвинутої людини. Таким чином, актуалізація поглядів видатних українських педагогів не лише збагатить сучасного вчителя цікавою інформацією, але й дасть змогу ефективно використовувати кращі елементи досвіду зазначених педагогів, що, своєю чергою, дозволить підвищити значущість ролі книги та читання у процесі формування особистості дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар Л. С. Педагогічна діяльність Христини Алчевської в контексті руху за освіту дорослих (до 165-річчя від дня народження) /Л. С. Бондар// Історико-педагогічний альманах [Текст] : Наукове видання/ Академія педагогічних наук України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Всеукраїнська асоціація істориків педагогіки. - К.: Міленіум, 2004. – С. 45-49.
2. Веркалець М. М. Педагогічні ідеї Б. Д. Грінченка / М. М. Веркалець . – К.: Т-во «Знання». – 1990. – 48с.
3. Дон Кіхот педагогіки : методико-бібліографічні матеріали до 125-річчя від дня народження А. С. Макаренка / Харківська обласна бібліотека для дітей; уклад. Д. А. Бродяк. – Харків, 2013. – 45 с.
4. Іващенко В., Палійчук Р. Педагогічна діяльність Христини Алчевської та її роль у розвитку української освіти в документах із

- фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського/ В. Іващенко, Р. Палійчук // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 7. – С. 1-4.
5. Концепція державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року від 24 лютого 2016 р. № 111-р [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D1%80>. – Заголовок з екрана
 6. Концепція державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 року // Бібл. планета : інформ. бюлетень. – 2009. – № 4 (46). – С. 7–8.
 7. Литвиненко С. А. Виховний простір сучасної початкової школи: актуалізація педагогічних ідей В. Сухомлинського / С. А. Литвиненко // Наукові записки. Серія «Педагогічні науки» / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2008. – Вип. 78 (1). – С. 174–178.
 8. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
 9. Русова С. Ф. Дошкільне виховання / С. Русова. – Катеринослав, 1918. – 163 с.
 10. Русова С. Ф. Моральні завдання сучасної школи / С. Ф. Русова // Рідна школа. – Львів, 1938. – № 7. – С. 109-113.
 11. Русова С. Ф. Нова школа соціального виховання / С. Ф. Русова // Вибрані педагогічні твори: у 2-х кн. / С. Ф. Русова; за ред. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – К.: «Либідь», 1997. – 320 с.
 12. Русова С. Ф. Націоналізація школи / С. Русова // Вільна українська школа. – 1917. – № 1. – С. 3-7.
 13. Савченко О. Я. Розвиток змісту початкової освіти в умовах державного суверенітету України: методологічний, законодавчий, дидактичний аспекти / О. Я. Савченко // Педагогічна і психологічна науки в Україні: Збірник наукових праць: в 5 т. / Нац. акад. пед. наук України. – Київ: Педагогічна думка, 2012. – Т. 3 : Загальна середня освіта. – С. 61–74.
 14. Сухомлинский В. О. Моя педагогическая вера / В. О. Сухомлинский // Юность. – 1968. – № 9. – С. 74-75.
 15. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
 16. Ушинский К. Д. Собрание сочинений : в 11 т. / редкол.: А. М. Еголин (гл. ред.), Е. Н. Медынский и В. Я. Струминский ; [сост. и подгот. к печати В. Я. Струминский] ; Акад. пед. наук РСФСР, Ин-т теории и истории педагогики. – М. ; Л. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1948 – Т. 2. – 245 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED:

1. Bondar L. S. Pedahohichna diialnist Khrystyny Alchevskoi v konteksti rukhu za osvitu doroslykh (do 165-richchia vid dnia narodzhennia) [Pedagogical Activity of Chrystyna Alchevska in the Context of the Movement for the Education of Adults (to the 165th anniversary of her birth)] / L. S. Bondar// Istoryko-pedahohichnyi almanakh [Tekst] : Naukove vydannia/ Akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Pavla Tychyny, Vseukrainska asotsiatsiia istorykiv pedahohiky. - K.: Milenium, 2004. – S. 45-49. (in Ukrainian)
2. Verkalets M. M. Pedahohichni idei B. D. Hrinchenka [Pedagogical Ideas of B. D. Hrinchenko] / M. M. Verkalets . – K.: T-vo “Znannia”. – 1990. – 48 s. (in Ukrainian)
3. Don Kikhot pedahohiky : metodyko-bibliohrafichni materialy do 125-richchia vid dnia narodzhennia A. S. Makarenka [Don Quixote of Pedagogy: Methodical and Bibliographic Materials to the 125th Anniversary of A. S. Makarenko's Birth] / Kharkivska oblasna biblioteka dlia ditei; uklad. D. A. Brodiak. – Kharkiv, 2013. – 45 s. (in Ukrainian)
4. Ivashchenko V., Paliichuk R. Pedahohichna diialnist Khrystyny Alchevskoi ta yii rol u rozvytku ukrainskoi osvity v dokumentakh iz fondu Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho [Pedagogical Activity of Chrystyna Alchevska and Her Role in the Development of Ukrainian Education in Documents from the Fund of the State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine Named After V.O. Sukhomlynskyi] / V. Ivashchenko, R. Paliichuk // Visnyk Knyzhkovoi palaty. – 2014. – No 7. – S. 1-4. (in Ukrainian)
5. Kontsepsiia derzhavnoi polityky shchodo rozvytku natsionalnoi vydavnychoi spravy ta populiaryzatsii chytannia na period do 2020 roku vid 24 liutoho 2016 r. No 111-r [Concept of the State Policy on the Development of National Publishing and Popularization of Reading for the Period until 2020 dated February 24, 2016, No. 111-p] [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D1%80>. – Zaholovok z ekrana (in Ukrainian)
6. Kontsepsiia derzhavnoi tsilovoi prohramy pidtrymky ta rozvytku chytannia na period do 2015 roku [Concept of the State Target Program of Support and Development of Reading for the Period until 2015] // Bibl. planeta : inform. biuleten. – 2009. – No 4 (46). – S. 7–8. (in Ukrainian)
7. Lytvynenko S. A. Vykhovnyi prostir suchasnoi pochatkovoi shkoly: aktualizatsiia pedahohichnykh idei V. Sukhomlynskoho / S. A. Lytvynenko // Naukovi zapysky. Seriia “Pedahohichni nauky” [Educational Space of Modern Elementary School: Actualization of V. Sukhomlynsky's Pedagogical Ideas] / Kirovohrad. derzh. ped. un-t im.

- Volodymyra Vynnychenka. – Kirovohrad, 2008. – Vyp. 78 (1). – S. 174–178. (in Ukrainian)
8. Rusova S. F. Vybrani pedahohichni tvory [Selected Pedagogical Works] / S. F. Rusova. – K.: Osvita, 1996. – 304 s. (in Ukrainian)
 9. Rusova S. F. Doshkilne vykhovannia [Preschool Education] / S. Rusova. – Katerynoslav, 1918. – 163 s. (in Ukrainian)
 10. Rusova S. F. Moralni zavdannia suchasnoi shkoly [Moral Tasks of Modern School] / S. F. Rusova // Ridna shkola. – Lviv, 1938. – No 7. – S. 109–113. (in Ukrainian)
 11. Rusova S. F. Nova shkola sotsialnoho vykhovannia [New School of Social Education] / S. F. Rusova // Vybrani pedahohichni tvory: u 2-kh kn. / S. F. Rusova; za red. Ye. I. Kovalenko, I. M. Pinchuk. – K.: “Lybid”, 1997. – 320 s. (in Ukrainian)
 12. Rusova S. F. Natsionalizatsiia shkoly [Nationalization of School] / S. Rusova // Vilna ukrainska shkola. – 1917. – No 1. – S. 3–7. (in Ukrainian)
 13. Savchenko O. Ya. Rozvytok zmistu pochatkovoi osvity v umovakh derzhavnogo suverenitetu Ukrainy: metodolohichni, zakonodavchi, dydaktychni aspekty [Development of the Content of Elementary Education in Conditions of State Sovereignty of Ukraine: Methodological, Legislative, Didactic Aspects] / O. Ya. Savchenko // Pedahohichna i psykhologichna nauky v Ukraini: Zbirnyk naukovykh prats: v 5 t. / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy. – Kyiv: Pedahohichna dumka, 2012. – T. 3 : Zahalna serednia osvita. – S. 61–74. (in Ukrainian)
 14. Sukhomlynskiy V. O. Moja pedagogicheskaja vera [My Pedagogical Belief] / V. O. Sukhomlynskiy // Yunost. – 1968. – No 9. – S. 74–75. (in Russian)
 15. Sukhomlynskiy V. O. Sertse viddaiu ditiam [I Give My Heart to the Children] / V. O. Sukhomlynskiy // Vybr. tv. : v 5 t. / V. O. Sukhomlynskiy. – Kyiv : Rad. shk., 1977. – T. 3. – S. 7–279. (in Ukrainian)
 16. Ushynskij K. D. Sobranije sochinenij [Collected Works]: v 11 t. / redkol.: A. M. Eholin (gl. red.), E. N. Medynskij y V. Ya. Struminskij ; [sost. i podgot. k pečati V. Ya. Struminskij] ; Akad. ped. nauk RSFSR, In-t teorii i istorii pedagogiki. – M. ; L. : Izd-vo Akad. ped. nauk RSFSR, 1948 – T. 2. – 245 s. (in Russian)

Аннотация. В статье акцентировано внимание на существующем в Украине кризисе чтения. Актуализированы взгляды известных украинских педагогов на роль книги и чтения в воспитании личности ребенка. Отмечено, что большинство педагогов (К. Ушинский, Х. Алчевская, С. Русова, Б. Гринченко, А. Макаренко, В. Сухомлинский) обращали внимание как на познавательные, так и на воспитательные возможности книги, считали, что книга для ребенка – не только развитие речи, памяти,

воображення, уваги та т. д., але й розширення знань про навколишньому світі, діяльності в ньому людей.

Ключевые слова: книга, читання, видатні українські педагоги, виховання особистості.

Abstract. The article deals with the crisis of reading in Ukraine. The ideas of well-known Ukrainian educators on the role of books and reading in the education of the child's personality are accentuated in the article. It is noted that well-known Ukrainian teachers K. Ushynskiy, H. Alchevska, S. Rusova, B. Hrinchenko, A. Makarenko, V. Sukhomlynskyi paid great attention to cognitive and educational possibilities of book. They believed that books for children use not only for the development of speech, memory, imagination, attention, but they also expand knowledge about the world and the activity of people in it. In particular, K. Ushynsky stressed the need to educate children from early childhood skills and abilities of independent conscious reading. S. Rusova highlighted the effective methods of developing the child's speech: reading stories, tales, dramatization and staging of fiction. A. Makarenko advised children to read good tales, which continue the energy of confidence in their abilities.

Updating the views of prominent Ukrainian educators will not only enrich the modern teacher with interesting information, but will also allow to effectively use the best examples of the experience of these teachers, which, in turn, will increase the importance of the role of the book and reading in the process of forming the personality of the child.

Key words: book, reading, prominent Ukrainian educators, raising of the person.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2018

С. Б. Бричок

ІДЕЇ ВИВЧЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ОТОЧУЮЧОГО ЇЇ СЕРЕДОВИЩА В СПАДЩИНІ СТЕПАНА МОЛОЖАВОГО (20–30-РР. ХХ СТ.)

Анотація. У статті крізь призму завдань нової української школи актуалізовано ідеї вивчення дитини дошкільного віку і оточуючого її середовища в спадщині відомого педолога Степана Степановича Моложавого (1879–1937). З'ясовано, що педолог як представник соціогенетичного напрямку вважав вивчення особистості дитини-дошкільника та оточуючого її середовища одним із надважливих завдань педології; стверджував, що соціальний і психічний розвиток здійснюється в процесі «пристосування» дитини до різноманітних умов середовища. Схарактеризовано класифікацію методів вивчення дитини С. Моложавого,